

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 586-587, 602; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân* (Âyetî), s. 54-55; İbn Hurdâzbih, *Mesâlik ve Memâlik* (trc. Saîd Hâkrind), Tahran 1371, s. 26, 31-32; İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise* (trc. Hüseyin Karaçânî), Tahran 1365, s. 198-201; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 58; ayrıca bk. İndeks; İstahrî, *Mesâlik* (trc. Anonim, nşr. İrec Efşâr), Tahran 1367 hş., s. 203-205; İbn Havkal, *Sefnâme-i İbn Havkal: İrân der Şüretü'l-arz* (trc. Ca'fer-i Şiâr), Tahran 1366 hş./1987, s. 166-170; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 89; Makdisî, *Ahşenü'l-tekâsım* (trc. Ali Nakî Münzevî), Tahran 1361 hş., II, 434-436, 459-462; Hâkim en-Nisâbüürî, *Târîh-i Nîşâbüür* (trc. Muhammed b. Hüseyin Halîfe-i Nîşâbüürî, nşr. M. Rızâ Şeffî Kedkenf), Tahran 1375, tür.yer.; *The Histories of Nishapur* (ed. R. N. Frye), London-Paris 1965, tür.yer.; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1375/1996, s. 41-44, 50, 717-719, 728-731, 753-767, 809-816, 843; Abdülgâfir el-Fârisî, *Târîhu Nîşâbüür: el-Müntehab mine's-Siyâk* (nşr. M. Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1403/1983, tür.yer.; Sem'ânî, *el-Ensâb*, XIII, 234-236; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 331-333; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, I, 133-140; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1848 → (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1994, s. 264-265, 316-319; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Târîh-i Mübârek-i Gâzânî* (nşr. K. Jahn), London 1940, s. 43-44; Müstevfî, *Nüzhetü'l-kulüb* (Strange), s. 148-149; a.mlf., *Târîh-i Güzide* (Nevâtî), s. 813-814; R. N. Frye, "City Chronicles of Central Asia and Khurasan: The Ta'rix-i Nîşâbüür", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-55, s. 405-420; Hâfız-ı Ebrû, *Coğrafiyâ-yi Târîhî-yi Horâsân der Târîh-i Hâfız-ı Ebrû* (nşr. Gulâm Rızâ Verehrâm), Tahran 1370 hş., s. 33-37; R. W. Bulliet, *The Patricians of Nishapur*, Cambridge 1972, s. 6-42, 204, 249-255; a.mlf., "The Political-Religious History of Nishapur in the Eleventh Century", *Islamic Civilization: 950-1050* (ed. D. S. Richards), London 1973, s. 71-91; a.mlf., "Medieval Nishapur: A Topographic and Demographic Reconstruction", *Slr.*, V (1976), s. 67-89; Ali Müeyyed Sâbitî, *Târîh-i Nîşâbüür*, Tahran 1355, s. 42-89; Ferîdun Girâyî, *Nîşâbüür: Şehr-i Firûze*, [baskı yeri yok] 1357 hş.; V. V. Barthold, *Tezkire-yi Coğrafiyâ-yi Târîhî-yi İrân* (trc. Hamza Serdâdver), Tahran 1372 hş., s. 124-132; Abdullah Kûçânî, *Târîh-i Hükkâm-i Nîşâbüür be-İstinâd-i Sikkehâ* (yüksek lisans tezi, 1375/1997), Pejûheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mütâlaât-i Ferhengî (Tahran), s. 101-118, 310-365; R. Ghirshman, *Nîşâbüür* (trc. Ali Asgar Kerîmî), Tahran 1378-79 hş., s. 5-56; E. Honigmann - [C. E. Bosworth], "Nîşâbüür", *El²* (İng.), VIII, 62-64.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

NİŞÂBUR

(نیشابور)

Türk müzikisinde bir birleşik makam.

Adı İran'daki Nîşâbüür şehriden gelmektedir. Türk müzikisinin büselik perdesinde karar eden tek makamı olan nişâbur makamının dizisi, durak perdesi olan büselik perdesi üzerinde yer alan bir nişâbur dörtlüsüne, dördüncü derece hüseyinî perdesinde bir kürdî dörtlüsünün, beşinci derece acem perdesinde bir çârgâh dörtlüsünün ve üçüncü derece nevâ perdesinde bir büselik dizisinin eklenmesinden meydana gelmiştir. Nişâbur dörtlüsünün aralıkları aynen uşşak dörtlüsünün aralıkları olan K. S. T.'dir. Ancak hem bu dörtlüsünün büselik perdesi üzerinde olması hem de uşşak makamında olduğu gibi ikinci derecesi olan nîm-hicaz perdesinin hiç pestleşmemesi sebebiyle ayrı bir çeşni özelliği vardır ve uşşaktan bu suretle ayrılır.

Çıkıcı olarak seyreden makamın güçlüsü nevâ perdesi olup bu perdede büselik çeşniyle yarım karar yapılır. Hüseyinî perdesinde kürdî, acem perdesinde çârgâhlî kalışlar nişâbur makamının asma kararlarıdır. Ayrıca düğâh perdesinde rastlı, rast perdesinde pençgâhlî asma kalışlar yapılabilir ise de bu iki kalışta ısrar edilmemelidir. Nişâbur makamının nota yazımında

Nîşâbüür
makamı
seyir
örneği

donanımına sadece do için bakiye diyezi yazılır ve gerekli değişiklikler eser içinde gösterilir. Yedeni ise alttan ikinci aralıktaki lâ (düğâh) perdesidir. Tiz taraftan zaten geniş bir ses sahasına sahip bulunan nişâbur makamı bu bölgeden ayrıca genişlemez. Pest taraftan ise düğâh perdesine rast, rast perdesine de pençgâh çeşniyle inilebilir. Makamın seyrine durak veya güçlü civarından başlanır. Diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık olarak gezinilerek nevâ perdesinde büselik çeşniyle yarım karar yapılır. Yine karışık gezinilip asma kararlar da gösterildikten sonra büselik perdesinde nişâbur çeşniyle tam karar yapılır. Nişâbur makamının tam kararının verdiği bitiş duygusu son derece zayıf olup âdetâ yarım kalmış hissi uyandırır. Belki bu sebeple çok az kullanılmış makamlar arasında yer alır. Ancak bu bitmişlik duygusu sonuca ulaşmamış, yarım kalmış arzu ve olayların tasviri için de çok elverişlidir.

Tanbûrî Ali Efendi'nin, "Renc-i hâtır vermesin feryâd ü efganlar sana" mısrayla başlayan bestesi "Ben değil meftûn-ı hüsnün mübtelâ âlem sana" mısrayla başlayan ağır semâisiyle, "Yanar ol derd ile gönüm ki yanar âh edemez" mısrayla başlayan yürük semâisi; Edirneli Sâlihzâde'nin, "Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan" mısrayla başlayan ilâhisi ve "Genç Osman dediğin bir küçük uşak" mısrayla başlayan türkû bu makamın en güzel örnekleri arasında yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâkî Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/I, vr. 8^p, 11^s; Hâşim Bey, *Mûsikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 30; Suphî Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Müzikisi*, İstanbul 1933-40, I, 146-147; IV, 247-248; Özkan, *TMNCI*, s. 294-296; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Müzikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 305-308.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

NİŞÂBUREK

(نیشابورک)

Türk müzikisinde bir birleşik makam.

Nîşâburek (küçük nişâbur) makamı Türk müzikisinin en eski makamlarındandır. İnci-çıkıcı karakterde ve düğâh (lâ) perdesinde karar eden nişâburek bazıları tarafından şed makam olarak kabul edilse de gerçekte birleşik bir makamdır. Makamın dizisi, düğâh perdesi üzerindeki bir rast

beşlisine hüseyinî perdesinde hem bûselik hem de rast dörtlülerinin ve yerinde yani bûselik perdesinde bir nişâbur dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.

Nişâburek makamının güçlü perdesi hüseyinîdir. Bu perde üzerinde hem bûselik hem rast gibi iki ayrı çeşninin bulunması, bûselik çeşnisinin daha hâkim bir durumda olmasından dolayı makamın yeden sesi olan nîm-zirgüle ile bunun sekizlisi olan gerdâniye perdesinin eksik sekizli olması ve seyre zaman zaman nişâbur dörtlüsünün katılması, bu makamın birleşik makam olduğunu gösterir. Ayrıca dizinin seslerinden biri olan nîm-hicaz perdesi de güçlüye yakın derecede önemlidir. Fakat bu perdede kalış yapılırken yerindeki rast makamının üçüncü derecesindeki kalış gibi yarım sesli yeden de kullanılmaz.

Bu makamda diziyi meydana getiren çeşnilerden biri yerindeki nişâbur dörtlüsüdür. Bu dörtlü K. S. T. aralıkları ile tamamen bir uşşak dörtlüsü görünümündedir. Fakat uşşak makamında olduğu gibi bunun ikinci derecesi hiç pestleşmediğinden ayrı bir çeşni mahiyetindedir. Bütün bu özellikler nişâburek makamının birleşik bir makam olduğunu gösterir.

Nişâburek makamının güçlüsü hüseyinî perdesinde genellikle bûselik çeşniyle yarım karar yapılır, fakat nîm-hicaz perdesi de güçlüye yakın bir önemdedir ve ba-

zı eserlerde güçlü gibi kullanılmıştır. Makamın en önemli asma karar perdesi olan bu perde âdeta eksen durumundadır. Bûselik perdesinde nişâburlu, hüseyinî perdesinde rastlı asma kararlar da önemlidir. Makam pest taraftan genişlediğinde hüseyinî-aşiran perdesinde rast çeşnisi ile asma karar yapılır. İkinci çizgi-deki bakiye diyezli sol (nîm-zirgüle perdesi) makamın yeden sesidir.

Nişâburek makamı pest taraftan genişler ve bu genişleme, hüseyinî perdesindeki ikinci çeşni olan rast dörtlüsünün simetrik olarak hüseyinî-aşiran perdesine aynen geçürülmesiyle yapılır.

Tiz taraftan da bir genişleme gerekirse durak perdesi üzerinde bulunan rast beşlisi tiz durak muhayyer üzerine geçürülebilir.

Nota yazımında donanımına fa için küçük mücennep diyezi ve do için bakiye diyezi yazılır. Gerekli değişiklikler eser içinde gösterilir.

Nişâburek makamının seyrine güçlü hüseyinî perdesi civarından başlanır. Diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık gezinildikten ve sık sık nîm-hicaz perdesinde asma kalışlar yapıldıktan sonra güçlü perdesinde genellikle bûselik, bazan da rast çeşniyle yarım karar yapılır. Yine nîm-hicazın önemi belirtildikten ve bûselik perdesinde nişâburlu asma kararların da yapılmasının ardından gerekiyorsa genişlemiş bölgede de dolaşılıp düğâh perdesinde yedenli tam karar yapılır.

Enfî Hasan Ağa'nın, zencîr usulünde "Küşâde sinesi bilmem ki bir sehâsi mı var?" ve Muallim İsmail Hakkı Bey'in, hafif usulünde "Bir kerre yüzün görmeyi dünyâya değişmem" mısralarıyla başlayan

besteleri; yine Enfî Hasan Ağa'nın, "Câme-i sürh ile sanma la'l-gûn olmuş gelir" mısrayla başlayan ağır semâisi, Kassamzâde Mehmed Efendi'nin, "Gel ey sabâ o gül-i hoş-nümâyı söyleşelim" mısrayla başlayan yürük semâisi; Ziyâ Paşa'nın, birleşik nîm-sofyan usulünde "Mest-i nâzım kim büyüttü böyle bî-pervâ seni" ve müsemmen usulünde "Bin zeban söylersin ol çeşm-i sühan-perdâz ile" mısrayla başlayan şarkılarıyla Münir Nurettin Selçuk'un, "Bir söz dedi cânan ki kerâmet var içinde" mısrayla başlayan şarkısı bu makamın en güzel örnekleri arasında yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seydî, *el-Matla'*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3459, vr. 15^a, 32^b; Abdülbâkî Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/1, vr. 29^a; Hâşim Bey, *Müsiki Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 30; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 268-270; IV, 248-249; Özkan, *TMNCU*, s. 408-411; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 261-264.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

NİŞÂBÜRÎ

(bk. NİŞÂBÜRÎ).

NİŞAN

(نشان)

"Evlenmeleri câiz olan iki kişinin birbiriyile evlenmeyi karşılıklı olarak vaad etmesi" anlamına gelen nişan (nişanlanma) ve bunun sonucunda ortaya çıkan nişanlılık ilişkisine hemen bütün toplumlarda rastlanır. Evlilik bağı kurulmadan önce nişanlanma sözleşmesi yapılması eski Türklerde de görülür. İlk dönem Arap-İslâm toplumlarında ise bir merasim şeklinde nişanlanma pek yaygın değildi. Eski Roma, German ve kilise hukuklarında nişanlanmaya yer verilmiştir. Ortaçağ kilise hukukunda nişanlanma, taraflar arasında sona erdirilmesi hemen hemen evlenme kadar güç sayılan bir bağ olarak kabul ediliyordu. Ancak daha sonra reform hareketlerinin ve tabii hukukun etkisiyle bu konudaki anlayış bütünüyle değişmiştir. Türk-İsviçre hukukunda hâkim kanaat, nişanlanmanın kendine özgü yapısı olan bir aile hukuku sözleşmesi niteliği taşıdığı yönündedir (Koç, s. 13-21).

Fıkıh eserlerinde nişanlanmayla ilgili hükümlere daha çok nikâh bölümünün başında, ayrıca iddet ve mehir konuları işlenirken değinilir. Fıkıh terminolojisinde ev-

Nişâburek
makamı
seyrî
örneği